

Araştırma Makalesi/Research Article

SADELİKTE GÖSTERİŞE EDİRNE OSMANLI DÖNEMİ MEZAR TAŞLARI*

Gülay APA KURTIŞOĞLU**

ÖZ: Edirne Türk İslâm Eserleri Müzesi ve Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi, Osmanlı mezar taşları açısından oldukça geniş yelpazede örnekler barındırmaktadır. Edirne'nin farklı hazire ve mezarlıklarından getirilen 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar pek çok örnek Selimiye Camii arka bahçesinde yer alan sergileme alanında ve müzelerin bahçelerinde yer almaktadır. Bu örneklerden hareketle Osmanlı Dönemi Edirne mezar taşları, mezar taşı tipolojisi, içerik ve süsleme açısından değişen ya da sabit kalan unsurlarıyla genel olarak değerlendirilecektir. Edirne'de 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar mezar taşlarının tipoloji, süsleme ve kitabe içeriği açısından değişime uğradığı görülmektedir. 14-15. yüzyılda Bursa üslubunu sürdürürken, başkent olduğu dönemde Fetret devrini yaşayan Edirne'nin kendi mezar taşı formunu yakalaması zaman almıştır. Edirnekâri olarak adlandırılan bu mezar taşları Balkanlardan İstanbul'a kadar pek çok yeri etkilemiş ve sevilerek kullanılan bir form olmuştur. İstanbul'un başkent olmasından sonra sanat merkezlerinin buraya taşınmış olması sebebiyle Edirne mezar taşları İstanbul üslubunda yapılmaya başlanmıştır. 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan gelen etkilerle mezar taşı formları değişmeye de süsleme açısından bütüncül bir değişim gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mezar taşı, Edirne, Osmanlı Dönemi

THE STYLE OF OTTOMAN TOMBSTONE IN EDİRNE FROM SIMPLICITY TO OSTENTATION

ABSTRACT: The Edirne Museum of Turkish Islamic Arts and the Museum of Archeology and Ethnography contain a wide variety of examples from the standpoint of the Ottoman tombstones. Many examples from 14th century to 20th century brought from Edirne's different cemeteries are located in the exhibition area and the gardens of the museums in the back garden of Selimiye Mosque. From these examples, Ottoman period Edirne tombstones, tombstone typology, content and decoration will be evaluated in general terms with changing or constant elements. In Edirne, from the 14th to the 20th century, the tombstones seem to have changed in

* Bu makale, 21. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda (25-27 Ekim 2017) bildiri olarak sunulmuş, ancak yayınlanmamıştır.

**Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,

gulayapa@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0003-4504-5993>

Geliş Tarihi (Received): 16.04.2018
Kabul Tarihi (Accepted): 05.06.2018

terms of typology, ornamentation and inscription. While the Bursa style was maintained in the 14-15th century, it took time for Edirne, who lived in the period of Fetret as a capital city, to capture his own tombstone form. These tombstones, called Edirnekâri, have influenced many places from the Balkans to Istanbul and became a favorite form. Edirne grave stones started to be built in Istanbul style because the art centers were moved here after Istanbul was the capital city. Although the tombstone forms have not changed with the influences from Europe since the 18th century, a holistic change has taken place in terms of decoration.

Keywords: Tombstone, Edirne, Ottoman period

1. Giriş

Türklerde de ölü gömme gelenekleri, ölüme ilişkin dini inançlar zaman içinde değişime uğramıştır. İlk dönemlerde uygulanan yöntemler, toprağa gömmek, terk etmek, sergilemek veya mumyalamak ve yakmaktır.¹

Eski Türklerde kişi öldüğünde bütün bu defn uğraşlarının yanı sıra süreci işleyen bir yas dönemi de başlamış oluyordu. Bu sürecin ne kadar sürdüğü mensup olunan boya ve kültüre göre değişirdi. Bu dönemin başlangıcında “yuğ” denilen bir takım törenlerde Türkler ölünün bulunduğu çadırın etrafında atları ile tur atarlar, saçlarını keserler, saç baş dağıtırlar, yüzlerini kanatırlar ve bu ritüeller kurban ve verilen yemekle devam ederdi.² Bu törenler bittikten sonra ceset toprağa verilir, bir heykeli veya resmi yapılarak mezarın üstüne konurdu.³

Türklerde mezar taşı geleneğinin coğrafi bölge ve inanç sistemindeki değişikliklere rağmen Orta Asya’dan günümüze kadar ulaştığı görülmektedir. Türklerin İslamiyet’e geçmeleri mezar taşlarının formlarında değişikliği de beraberinde getirmiştir.

"İslam inancında mezar taşı sadece kabrin tanınması ve ziyaret edilmesi için gereklidir. Bu konuyla ilgili olarak, "Resul-i Ekrem, Osman b. Maz'un'un kabri başına büyükçe bir taş dikmiş ve "Bununla kardeşimin kabrini tanır ve bulurum, ailemden ölenleri de yanına gömerim" demiştir. Fakihlerin çoğunluğu, kabre yazı yazılmasını yasaklayan hadislerden hareketle mahiyeti ne olursa olsun kabir üzerine yazı yazmayı mekruh saymıştır. Hanefiler'e ve diğer ulemadan bazılarına göre ise ölünün kabrinin kaybolmaması saygı duyulup çiğnenmemesi için gerekirse yazı yazmakta bir

¹ J. P. Roux, *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*, İstanbul, 1999, s. 217-219; Sümbüllü, Y.Z., "Eski Türklerde Defin Şekilleri Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: IV, S: 2, Erzurum, 2004, s. 61-72; G. Kapusuzoğlu, "Çin Kaynaklarına Göre Türk Kültür Çevresinde Evlenme ve Cenaze Gelenekleri", *TAD*, C: 34, S: 58, 2015, s. 510.

² İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1984, s. 291.

³ W. Barthold, "Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair", (Çev. Abdülkadir İnan), *Bellekten*, S:43, 1947, s. 515-539 .

sakinca yoktur; çünkü hadisteki yasağa rağmen icma derecesinde bir uygulama ile kabir taşlarına yazı yazıla gelmiştir."⁴

Karahanlılar zamanından itibaren Türklerin, İslamiyet'in etkisiyle mezar anlayışları ve geleneklerinde değişim başlamıştır ancak; anıt mezar geleneği Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklularda devam etmiştir.

Uzunca bir geçmişe sahip olan Türkler, çok farklı coğrafyalarda yaşadığı için zengin ve çeşitli ölüm, mezar ve mezar taşları kültürlerine sahiptir. Özünde, kurgan, balbal ve kümbet gibi mezar yapıları ile dikkati çeken bu kültürde ataların rolü büyüktür. Bu yüzden, Türk kültüründe, yaşayanların dünyasında, kimi zaman ölümler daha etkin bir rol oynarlar. Mezar taşları ölenlerin geçmişten geleceğe mesajlarını ileten en önemli iletişim araçları içinde yer almışlardır.⁵

2. Edirne Osmanlı Dönemi Mezar Taşları

H. 736 /M. 1361⁶ yılında I. Murad tarafından fethedilen Edirne, İstanbul'un fethine kadar başkent olmuştur. Başkent olduktan sonra önemli bir ticaret merkezi haline de gelen Edirne imar edilmiş semtleriyle gelişmiş bir şehre dönüşerek, bünyesinde barındırdığı şaheserlerle Osmanlı tarihindeki yerini almıştır. Edirne'deki Osmanlı Dönemi mezar taşları formları, kitabeleri ve süslemeleriyle bu eserler arasında önemli bir yere sahiptir. Edirne mezar taşlarıyla ilgili bugüne kadar kitaplarda bölümler⁷, bildiri ve makaleler⁸, popüler yazılar⁹ ve yüksek lisans tezleri¹⁰ yazılmış olmakla birlikte henüz bu konuda çalışmalar tamamlanmış değildir.

⁴ M. Şener, "Kabir", *DİA*, Cilt:24, İstanbul, 2001, s. 36.

⁵ H. Bahar, "Avrasya'da Ölüm ve Türklerde Mezar Kültürü", *Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı*, Konya, 2013, s. 267.

⁶ H. Inalcık, "Edirne'nin Fethi 1361", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1965, s. 159.

⁷ İşli, N.H., "Edirne Mezarları ve Taşları", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, İstanbul, 1998, s. 445-447; T. Dağlıoğlu, "Edirne Mezarları", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, İstanbul, 1998, s. 49-69.

⁸ H.T. Dağlıoğlu, "Edirne Mezarları", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul, 1936, s. 164; C. Özer, "Edirne'de Üsküflü Mezar Taşı Örnekleri", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, Cilt: 3, Ankara, 1995, s. 47-58; M. Özer, "Edirne'de Mihail Oğulları'nın İmar Faaliyetleri ve Bu Aileye Ait Mezar Taşlarının Değerlendirilmesi", *I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Edirne, 2003, s. 316; M. Özer, "Edirne Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları I", *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı Bildirileri*, Cilt: 1, Ankara, 2006, s. 355-366; M. Özer, "Edirne'deki Osmanlı Dönemi Mezarlıkları-Hazireler, Mezar Taşları ve Türbeler", *Konya Kitabı X (Rüçhan Arık - M. Oluş Arık'a Armağan)*, Konya, 2007, s. 507-524; M. Özer, "Sitti Şah Sultan'ın Edirne'deki Eserleri ve Mezarına Ait Taşlar", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2014-1, Sayı: 8, 2014, s. 175-214.

Edirne Türk İslâm Eserleri Müzesi¹¹ ve Arkeoloji ve Etnografya Müzesi¹², Osmanlı mezar taşları açısından oldukça geniş yelpazede örnekler barındırmaktadır. Edirne'nin farklı hazire ve mezarlıklarından getirilen 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar pek çok örnek Selimiye Camii arka bahçesinde yer alan sergileme alanında ve müzelerin bahçelerinde yer almaktadır. Edirne Osmanlı Dönemi mezar taşlarının bütününe ışık tuttuğu için çalışmamız bu müzelerde sergilenen eserlerden seçilmiştir. Müzelerde sergilenen eserler gerekli izinler alındıktan sonra fotoğraflanmış, stampajları alınmış ve dönemlerine ayrılarak arşivlenmiştir. Ancak değerlendirmenin daha sağlam temellere dayanması için diğer mezarlık ve hazirelerde yer alan örnekler de yerinde incelenmiş, fotoğraflanmış ve arşivlenmiştir. Ayrıca bazı hazirelerle ilgili yapılmış olan yüksek lisans tezleri de incelenmiştir.

Müzedede sergilenen mezar taşlarının bir kısmı bazı araştırmalara konu olmuştur. Özellikle Edirne Türk İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenen 15. yüzyıl mezar taşlarından bazıları Alım Karamürsel'in tez kataloğunda yer almaktadır.¹³ Necdet İşli ve Mehmet Kökrek'in birlikte hazırladıkları yeniçerilerle ilgili kitap çalışmasında ise hem Arkeoloji ve Etnografya hem de Türk İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenen bazı yeniçeri mezar taşları ele alınmıştır.¹⁴ Ancak her iki tezde de yer almayan pek çok mezar taşı henüz incelenmiş değildir.

⁹ M. Kökrek, "Edirne'de Taş ile Yazıyı Buluşturan Medeniyet: Osmanlı Mezar Taşları", *İsmek El Sanatları Dergisi*, Sayı:14, 2012, s. 72-77; M. Kökrek, "Tarihi Edirne Mezar Taşları", *Yeni Ufuklar Dergisi*, Sayı:17, 2013, s. 34-37; M. Kökrek, "Edirne'deki Yeniçeri Şahideleri", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Ocak 2015, s. 30-34; M. Kökrek, "Edirne'deki Yeniçeri Damgalı Şahideler", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Nisan 2015, s. 25-30; M. Kökrek, "Edirnekârî Şâhideler", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Ekim 2015, s.18-21; M. Kökrek, "Edirne Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde Bulunan Kâdiri Şeyhlerine Ait Şahideler", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Ağustos 2016, s. 44-46.

¹⁰ C. Özer, *Edirne'de Osmanlı Dönemi Natürmort Süslemeli Mezar Taşları*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim İş Eğitimi Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1993; A. Arslan, *Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007; B. Doğan, *Edirne Gazi Mihal Camisi Haziresi'ndeki Mezar Taşları*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2009; E. Baş, *Edirne Beylerbeyi Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2009.

¹¹ Edirne Türk İslâm Eserleri Müzesi, resim alt yazılarında TIEM olarak kısaltılmıştır.

¹² Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, resim alt yazılarında AEM olarak kısaltılmıştır.

¹³ A. Karamürsel Güven, *XV. Yüzyıl Osmanlı Mezar Taşları (İznik-Bursa-İstanbul)*, (İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995.

¹⁴ N. İşli, M. Kökrek, *Yeniçeriler, Remizleri ve Mezar Taşları*, İstanbul, 2017.

Bu çalışmamızda 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Edirne Osmanlı Dönemi mezar taşlarının form, süsleme ve kitabe açısından geçirdiği değişim kronolojik olarak ele alınacaktır. Makale boyutuna yetmeyeceği için eserlerin kataloğu oluşturulmamış her bir dönem kendi içinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çeşitli yayınlarda Edirne mezarlıkları ve hazirelerinin isimlerine değinilmektedir.¹⁵ Gazi Miha, Şah Melek, Emir Hüseyin, Beylerbeyi Sinan Bey, Darülhadis, Saruca Paşa, Hasan Sezai Dergahı, Kasım Paşa, Muradiye, Yıldırım, II. Bayezid, Şehabettin Paşa, Zehrimar, Selimiye, Üç Şerefeli, Kadı Bedreddin, Hazinedar Sinan Ağa hazireleri vd., İstanbul Yolu, Uzun Kaldırım, Tatarhaniler, Buçuktepe, Bedemlik, Acıçeşme, Yeniçeriler ve Seyit Celali mezarlıkları önemli örneklerdir. Ancak mezarlık alanlarının pek çoğu günümüze ulaşamamıştır.

Mezar taşı tipleri bahsettiğimiz örneklerle birlikte 14. yüzyıldan itibaren tipolojiye göre ele alınacaktır. Mezar taşlarının tipolojisi oluşturulurken Halit Çal'ın Göynük mezar taşları ile ilgili makalesi dikkate alınmıştır.¹⁶

2.1. 14-15. Yüzyıl Mezar Taşları

M. Özer Edirne'de ki en erken tarihli mezar taşının H. 819 / M. 1416 tarihli Mevlana Alaeddin bin Mevlana Abdülkerim bin Abdülcebbar'a ait olduğunu söylemektedir.¹⁷ Ancak, 14. yüzyılda fethedilen Edirne'den günümüze ulaşan örnekler çoğunlukla 15. yüzyıla ait olmakla birlikte, günümüzde Edirne Arkeoloji müzesinde sergilenen H. 786 / M. 1383-84 tarihli Mehmet Çelebi kızı Sitti Şah'a ait¹⁸ 14. yüzyıl örneği (1-2. Resim) en

¹⁵ H. T. Dağlıoğlu, *agm.*, s. 164; T. Dağlıoğlu, *agm.*, s. 430; M. Özer, "Edirne'deki Osmanlı...", s. 509; M. Özer, "Edirne'de Mihail ...", s. 316.

¹⁶ H. Çal, "Göynük (Bolu) Şehri Mezar Taşları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XXX, Ankara, 2007, s. 307-395.

¹⁷ M. Özer, "Edirne Müzesi'ndeki ...", s. 355.

¹⁸ Bu mezar taşında ismi belirtilen Mehmet Çelebi, Osmanlı padişahı Sultan Mehmet Çelebi'yi (1381-1421) çağırırsa da, sadece isim benzerliğine sahiptir. Mezar taşında belirtilen Mehmet Çelebi ve Sitti Şah ile ilgili elimizde bilgi mevcut değildir. Ancak Sitti Hatunun isminin Şah olarak tamamlanması babasının Çelebi unvanını taşıması toplum içinde önemli bir statünün işareti olabilir. Çelebi unvanı XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'da birçok şair ve hanedan mensubu kişiler tarafından kullanılmıştır. Özellikle XIV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar Osmanlılarda yüksek dereceli ilmiye ricali, divan şairleri, kalem erbabı, Dîvân-ı Hümayun kâtipleri gibi genel olarak okumuş, bilgili ve kültürlü kimseler hatta bazı gayrimüslimler de bu unvanı kullanmıştır (M. İpşirli, "Çelebi", *DİA*, Cilt: 8, İstanbul, 1993, s. 259; S. Yörük, "Çelebi Unvanı Hakkında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 18, Yaz 2011, s. 291.

eski Edirne mezar taşı olarak kabul edilmektedir.¹⁹ 14. yüzyıl mezar taşları içinde buldukları hazire ya da mezarlıklarla birlikte yok olmuşlardır.

Edirne'den önce Osmanlıya başkentlik yapmış olan Bursa önemli sanat merkezlerinden biridir. Edirne'nin başkent olması, Bursa sanat çevresinin Edirne'ye aktarılmasını sağlamıştır. Bu yüzden 14-15. yüzyıllara ait olan mezar taşlarının İznik ve Bursa üslubunu sürdürdükleri görülmektedir. Bu dönemde mezar taşları dikdörtgen formlu, kare kesitli (düşey dikdörtgen) ve silindirik olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır.

Bu yüzyıllarda şahidelerin kitabeleri sülüs yazı ile istiflenerek yazılmıştır. Ağırıklı olarak bu dönemde Arapça kullanılmıştır. Arapça ve Türkçe'nin birlikte kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Nadiren Farsça örnekler karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem şahidelerinde tarih bölümü yazı ile ya da ebced düşerek verilmekte, rakam kullanılmamaktadır. Kitabe içerikleri genellikle benzer kalıplardan oluşmaktadır. "İntekale min-dâri'l fenâ ilâ-dâri'l bekâ", şeklinde başlangıç ifadesi en yaygın olanıdır. Yine bu ibarenin el-merhum(e), el-mağfur(e), es-sa'îd(e) eş-şehid(e) el muhtâç(e) ilâ rahmetillâhi te'âlâ olarak devam ettiği örnekler karşımıza çıkmaktadır. "Fatiha", "Hüve'l-Baki" vb. serlevha ifadelerinin ya da "Ruhuna", "Ruhîçün" gibi dua ibarelerinin henüz şahidelerde yer almadığı görülmektedir.

2.1.1. Dikdörtgen Formlu Tip

Bu döneme ait dikdörtgen formlu mezar taşları kendi içinde iki alt gruba ayrılmaktadır.

2.1.1.1. Mihrabiyeli, Dikdörtgen Formlu Tip

Bu gruptaki mezar taşları anıtsal ölçüleri ve kaliteli işçilikleriyle dikkati çekmektedirler. Sivri veya palmet şeklinde dilimlenmiş bir kemerle sonlanan şahidelerde niş şeklindeki kitabelik genellikle iki yandan kaide ve başlıklı birer sütunce ile sınırlandırılmaktadır. Bazı örneklerde taşın her iki yüzünde de sütunce ve niş karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bu gruptaki şahideler palmet şeklinde dilimlenmiş kemerle sonlanmaktadır. Nişlerin farklı formda kemerlere sahip olduğu görülmektedir. Mevcut örneklerde dilimli kemer, bursa kemeri ve mukarnaslı sivri kemer formları yaygın olarak kullanılmıştır (3-5. Resim).

Süsleme açısından oldukça zengin olan bu grupta sütunce yüzeyleri burmalı, yatay ya da dikey zikzaklı şekilde yivlenmiştir. Genellikle kaide ve başlıklar zar şeklindedir ve yüzeyleri basit geometrik motiflerle süslenmiştir. Kemer alınlıkları rumili kompozisyonlarla veya az da olsa hatayi grubu

¹⁹ A. Karamürsel Güven, *agt.*, s. 64.

motiflerle ya da kitabe ile boşluk bırakılmaksızın işlenmiştir. Kemer köşeliklerine genellikle birer gülbezek, çarkıfelek, güneş kursu, mühr-ü süleyman motifleri yerleştirilmiştir. Bazı şahidelerde kitabe her iki yönde de yer alabildiği gibi, bazı örneklerde arka bölüm tamamen bitkisel motiflerle ya da kandillerle²⁰ süslenmiş veya sade bırakılmıştır. Edirne'de bulunan mihrabiyeli şahideler Bursa üslubunun devamı niteliğinde olsa da süsleme ve çeşitlilik açısından daha zengindir.²¹

2.1.1.2. Düz Yüzeyle, Dikdörtgen Formlu Tip

Bu gruptaki mezar taşları anıtsal ölçüde olabildiği gibi daha mütevazı ölçülerde ve sade olanına rastlamak mümkündür. Anıtsal olanlarının mihrabiyeli olan gruptan tek farkı yüzeylerinin düz bir şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Bu özelliklerinin dışında mihrabiyeli dikdörtgen formlu mezar taşları ile form, süsleme, kitabe şekli ve içeriği açısından aynı özellikler sergilemektedirler (6-7. Resim).

Daha küçük ölçekli olanlarında ise yanlarda sütunce kullanılmamıştır ve varsa süsleme sadece kemer alınlığında yer alır. Kitabe özellikleri ise dönemine uygun olarak aynı özellikler taşımaktadır (8. Resim).

2.1.2. Kare Kesitli (Düşey Dikdörtgen Formlu) Tip

Bu şahidelerde, genellikle taşın üst kısmında köşeler mukarnas bademleriyle pahlanmakta, ince bir boyun kısmından sonra başlık eklenmektedir. Benzer örneklerini 14-15. yy. İznik ve Bursa mezar taşlarında da görmek mümkündür. Tüm kenarları kitabeli olabildiği gibi bazı örneklerde bir ya da iki kenar rumili olabilmektedir. (9-11. Resim).

2.1.3. Silindirik Formlu Tip

Silindirik formlu mezar taşları kendi içinde iki alt gruba ayrılmaktadır.

2.1.3.1. Düz Yüzeyle, Silindirik Formlu Tip

Kalın bir gövdeye sahip bu tipte kitabe üstte geniş tek bir satır halinde gövdeyi çevrelemekte ya da silindirin bir yüzeyinde yer almaktadır. İçerik olarak yukarıda bahsettiğimiz grupta olduğu gibi 14-15. yy özelliği taşımaktadırlar. Bu şahidelerde gövdenin üst kısmında, iç bükey+dış bükey silmeden sonra hafif bir içbükey kavisle boyun kısmı daraltılıp başlıkla sonlanmaktadır (12-14. Resim). Kare kesitli tipte olduğu gibi bu şahideler de

²⁰ Bu grubun en güzel örneği Sitti Şah Sultan'ın kendi adına yaptırdığı caminin haziresinde yer alan mezarına ait ayak ve baş şahidesidir. Detaylı bilgi için bkz; M. Özer, "Sitti Şah Sultan'ın...", *agm.*, s. 175-214.

²¹ 15. yüzyıl İznik, Bursa ve Edirne mezar taşlarının detaylı değerlendirmesi ve karşılaştırması için bkz.; A. Karamürsel, *agt.*, s. 220-141.

erkeklere aittir. Ancak örneklerin tümüne erişemediğimiz için bu genelleme konusunda temkinli olmak gerekir.

2.1.3.2. Mihrabiyeli Silindirik Formlu Tip

Dikdörtgen formlu tipin, silindirik yüzeye uygulanmış şeklidir ve benzer özellikler taşımaktadır. Silindirin bir yüzü niş şeklinde düzenlenmiştir. Niş yukarı doğru daraltılarak, etrafı mukarnas bademleriyle sınırlandırılan küçük bir kemere dönüştürülmüştür.

Bu şahidelerde kitabeliğin yalnız niş içerisinde yer aldığı örnekler olduğu gibi, silindirin arka yüzünün de kitabelik şeklinde düzenlendiği örneklerle rastlamak mümkündür. Arka yüzü de kitabeli olan gruptaki şahidelerin hem daha büyük ölçekli, hem de daha süslü olduğu gözlenmiştir.

Süsleme olarak, şahidelerin kemer köşeliklerinde gülbezek veya çarkıfelek, arkasında rumi motifleri görülmektedir. Bazı örneklerde hem nişin, hem de kemer köşeliklerinin etrafı zencireklerle çevrelenmiştir. Bu örnekler grubun en gösterişli formuna sahiptir (15-17. Resim).

2.2. 16. 17. Yüzyıl Mezar Taşları

Farklı tipte şahidelerin denendiği bir dönemdir. Bu dönem mezar taşlarında "fatiha" şeklinde serlevha, "ruhuna" veya "ruhiçün" şeklinde dua kalıpları kullanılmaya başlar. Tarih "sene" ibaresi ile başlar ve rakamla verilir. 14-15. yy mezar taşlarında yaygın olarak gördüğümüz kalıp ifadeler görülmez. Süsleme açısından sadeleşme söz konusudur. Oldukça süslü, anıtsal ölçekli Bursa üsluplu şahideler yerini daha küçük ölçekli ve sade taşlara bırakırlar. Bu dönemde Edirne'ye mahsus olan yeni şahide tiplerinin ortaya çıkması açısından önemlidir. İstifli yazı yerine düz satırlı yazılar kullanılmaktadır. Yazı boyutları da küçülerek, içeriği zenginleşir.

2.2.1. Silindirik tip

15. yy'da karşımıza çıkan tipin devamı niteliğindedir. Ancak kitabelik formunda değişim söz konusudur. Karşılaştığımız örneklerde kitabe tek yönde, kartuş içinde yer almaktadır. Dikkat çeken diğer bir özelliği ise tarih bölümünün yazıyla değil rakamla verilmeye başlanmış olmasıdır (18. Resim).

Diğer silindirik grubu teşkil eden örneklerde çapı daha dar olan ve asker şahidesi olarak kullanılanlardır. Ölçekleri genellikle küçük olan bu şahidelerde gövde üst kısmı içbükey şekilde daralarak boyun bölümünü oluşturmakta ve başlıkla sonlanmaktadır. Bu başlıklar Enveriye olarak adlandırılan kabalak başlığa benzemekle birlikte dönem olarak daha önceye aittirler. Literatürlerde bu başlıkla ilgili bilgiye rastlanmamıştır. Bu tipin bazı örnekleri gövdeye işlenmiş kemer ve hançer ile süslenmiştir. Hem başlık

tiplerinden hem de kemer ve hançer motiflerinden askerlere ait oldukları anlaşılmaktadır (Resim 19-20).

2.2.2. Edirnekâri

Edirne'de ortaya çıkan ve buradan yayılan bu tip, Edirneye istinaden yayınlarda Edirnekâri²² olarak isimlendirilmiştir.

2.2.2.1. Çokgen Kesitli Tip

Çokgen kesitli bu taşlarda kitabe bir niş içinde yer alır. 15. yüzyıl silindirik formlu mihrabiyeli tipteki mezar taşlarının çokgene uygulanmış şekli gibidir ancak niş derinlikleri daha azdır. Kitabelik genellikle sivri kaş kemerle sonlanır ve kilit noktasından yukarı doğru bir stilize lale motifi uzanır. Kemer köşeliklerine birer gülbezek yerleştirilmiştir. Bu grup mezar taşlarında başlık bulunmaz. Çokgeni oluşturan kenarlar yukarı doğru hafifçe uzatılarak merkezde konik şekilde birleştirilir (21-23. Resim). Çok sevilerek farklı bölgelere yayılan bu tip etkinliğini 20. yüzyıla kadar sürdürmüştür.

Daha küçük ve sade örneklerde tepelik ya da gülbezekler kullanılmaz, kitabelikler küçük ölçeklidir ve içeriği de azdır.

2.2.2.2. Aşağı Doğru Daralan Dikdörtgen Formlu Tip

Çokgen şeklindeki Edirnekâri taşların dikdörtgen formudur. Gövde kısmı yukarıdan aşağıya doğru daralmaktadır. Kitabelik satırlar halinde kartuş içinde yer almaktadır. Üstte çokgen grupta olduğu gibi kaş kemer, kemer kilit noktasından yukarıya uzanan tepelik ve kemer köşeliklerine yerleştirilen gülbezekler grubun en bariz özellikleridir. Kemer aynalığına da genellikle iri bir gülbezek yerleştirilir. Bu şahidelerin başlıkları sivri kemerlidir ve palmet şeklinde dilimlenmektedir (24-26. Resim).

2.2.2.3. Silindirik Formlu, Üst Kısmı Bombeli Tip

17. yüzyılda fazlaca karşımıza çıkan bu tipte şahide yukarıdan aşağıya doğru daralmaktadır. Diğer silindirik formlu taşlardan ayrılan en belirgin özelliği ise şahidenin üst kısmının yanlara doğru bombeli şekilde yapılıyor olmasıdır. Bombeli kısım yukarı doğru inceltilerek boyun kısmı ve başlıkla tamamlanmaktadır (27. Resim). Hem erkek hem de kadınlar için kullanılan bu tipte özellikle yeniçerilere ait olanlar en dikkati çeken grubu oluşturmaktadır (28. Resim). Kitabe bölümü satırlar halinde silindirin tek yüzünde yer almaktadır. Bu şahide formu 18. yy'da daha da yaygınlaşarak kullanılmaya devam etmiştir (29. Resim).

²² N. H. İşli, *agm.*, s. 447; M. Kökrek, "Edirnekârî ...", s. 18.

2.2.3. Zeyni Mezar Taşı

Edirne'deki mevcut örneklerin 17-18. yüzyıl aralığında olduğu görülmektedir. İznik ve Bursa mezar taşlarında daha erken dönemde gördüğümüz örnekler Edirne'de bulunan örneklerle göre küçük farklılıklara sahiptir.

Daha çok Zeyniye tarikatı mensuplarının kullandığı şahideler olduğundan literatüre "Zeyni Mezar Taşı"²³ olarak geçmiş olan bu grubun Edirne örneklerinde kişilerin Zeyniye tarikatına mensup olmadıkları görülmüştür.²⁴

Eşkenar dörtgen şeklindeki şahide yüzeylerine kitabeler çoğunlukla verev olarak işlenmektedir. Şahidenin alt kısmı boyun şeklinde düzenlenmekte ve iki yandan dışa doğru yarım daire şeklinde taşmaktadır. Şahidelerde başlığın yer aldığı bölümde, bu grupta eşkenar dörtgen kitabelik yer almaktadır. Yani kitabelik gövde değil adeta başlık gibi düşünülmüştür (30-32. Resim).

2.3. 18. Yüzyıl Mezar Taşları

18. yüzyıl mimari ve mimariye bağlı süslemede olduğu gibi mezar taşlarında da değişimin ayak izlerinin hissedildiği dönemdir. Özellikle Edirnekâri taşların özellikleri bu yüzyıla aktarılmakla birlikte, yeni unsurlar barındıran geçiş dönemi örnekleri de bolca karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzyılda şahidelerde serlevha muhakkak kullanılmaktadır. Kimlik bilgilerinden sonra dua ibareleri ve rakamla verilen tarih yer almaktadır. Toplumdaki statünün kitabe içeriklerine fazlasıyla yansıdığı görülmektedir. Yazı tipi olarak daha çok sülüs ve talik kullanılmaktadır.

2.3.1. Aşağı Doğru Daralan Dikdörtgen Formlu Tip

Yukarıdan aşağıya doğru daralan, dikdörtgen formlu bu şahideler sivri kemerli, dilimli kemerli veya barok-rokoko karakterli bitkisel başlıklı olabilmektedir.

Edirnekâri mezar taşlarının özelliklerinin hem devamı hem değişimi bu taşlar üzerinde sergilenmektedir. Edirnekâride olduğu gibi kitabelik üstte sivri kaş kemer, bursa kemeri veya dilimli kemer şeklinde düzenlenmekte ve kemer kilit noktasından yukarı uzanan tepelikle sonlanmaktadır. Kemer köşeliklerinde gülbezelerin yerini gerçekçi üsluba çok yakın güller almaktadır. Güller devrin kitap sanatlarında kullanılan çiçek formlarıyla benzer özellikler sergilemektedir.²⁵ Kemer aynalığında gördüğümüz iri

²³ G. Hicabi, "Tasavvuf Kültürünün Mezar ve Mezar Taşlarına Etkisinde Bursa Örneği", *Uluslar arası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*, Bursa, 2005, s. 435.

²⁴ N. İşli, *agm.*, s. 448; M. Kökrek, "Edirne Arkeoloji ...", s. 44-45.

²⁵ Y. Demiriz, *Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler*, İstanbul, 2005, s. 6.

gülbezeklerin yerine ise "S" ve "C" kıvrımları ve akantuslar, istiridye motifi veya tabakta meyveler kullanılmıştır. Bu durum mezar taşları ile mimari süsleme programının aynı paralellikte gittiğini göstermektedir (33-34. Resim).

2.4. 19-20. Yüzyıl Mezar Taşları

Form ve kitabe içeriği olarak 18. yüzyılda gördüğümüz özellikler devam etmekle birlikte bu yüzyılda süsleme açısından değişim vardır. Bu dönemde ampir ve neoklasik etkiler mezar taşlarına da yansır. Erkek giyim ve kuşamı, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde, II. Mahmut'un yeni kurduğu askeri birliğe ve memurlara, yeni bir kıyafet ve başlık giydirmesi ile büyük bir değişikliğe uğramıştır.²⁶ Bu durum şahidelere kadar yansımış sarık şeklindeki serpuşlar yerini fese bırakmıştır. 19-20. yüzyıl şahidelerinde 2 tip karşımıza çıkmaktadır.

2.4.1. Aşağı Doğru Daralan Dikdörtgen Formlu Tip

Yukarıdan aşağıya doğru daralan dikdörtgen formlu tip bu yüzyılda süsleme programı olarak tamamen Avrupa'dan gelen sanat akımlarının etkisindedir. Kemer alınlıklarında vazoda çiçek ve meyveler, stilize edilmiş yapraklar görülmektedir (35-37. Resim). Batı etkili bu şahidelerin yanı sıra mezarlık alanlarına baktığımızda birbirine yakın tarihli olmalarına rağmen süslemeden tamamen arındırılmış son derece sade örnekler de karşımıza çıkmaktadır.

2.4.2. Silindirik Tip

Silindirik formlu taşlarda geniş içerikli kitabeler göze çarpar. Şahidelerin üst kısmı girintili olarak düzenlenmiş, kaidelerine ise akantuslar işlenmiştir.

3. Sonuç

Dünya yurdundan ahiret yurduna göç etmiş insanın, maddi âlemde sadece kendine ait olarak bırakabildiği tek yer mezarı ve varsa mezar taşıdır. Manevi alemle ilgili gibi görünse de aslında mezarlar, ölen kişinin yakınlarının ziyaretgahı ve mezar taşında yazan kimliğiyle bir anlamda dünya bağını sürdürdüğü yerdir. Ölüm kişinin dünya ile bağını kopartsa da geride kalanların belki de kişiyle özdeşleştirerek sarılabildikleri, özlemlerini dillendirebildikleri unsurlar mezar taşlarıdır. Belki de bu yüzdendir ki mezar taşları çoğunlukla insan silüetini andırır şekilde tasarlanmışlardır. Mezar taşı adeta kişinin şekline bürünür ki şahidelerden ölenin kadın ya da erkek olarak cinsiyetini rahatlıkla anlamamız mümkündür. Şahidelerde gövde, boyun ve başlık bölümlerinin bulunması, bu taşların adeta bir heykel gibi

²⁶ N. Aysal, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: X/22, 2011/Bahar, s. 6.

tasarlandığının, taş heykel ve balbal geleneğinin²⁷ İslami inanç çerçevesinde dönüşerek daha soyut bir forma ulaştığının göstergesidir. Edirne mezar taşlarında da bu geleneğin devam ettiğini görmekteyiz. Özellikle silindirik formlu ve üst kısmı bombeli olan tip adeta vücut şeklinde tasarlanmıştır.

Dönemlere ve bulunduğu coğrafyaya göre farklılık gösteren mezar taşları tarihi vesika olmalarının yanı sıra daracık bir alanda pek çok bilgiyi sunabilmekte ve koskoca bir hayatı özetleyebilmektedir. Ahirete intikal etmiş bir kişinin dünyadaki kimliğine ihtiyacı kalmamış olmasına rağmen, mezar taşlarından cinsiyeti, toplumdaki statüsü, ekonomik durumu, mesleği, varsa bağlı bulunduğu tarikatın okunuyor olması ilginçtir. Bir mezarlığa ya da hazireye göz attığımız zaman, mezar taşındaki kitabesini okumadan bile orada medfun olan kişilerin toplumdaki rolünü anlamanız genellikle mümkündür. Dönemin sanat anlayışına da bağlı olarak bu unsurlar mezar taşının ölçüsünü, şeklini, kitabedeki yazının kalitesini, süsleme özelliklerini etkilemektedir. Edirne mezar taşlarına baktığımız zaman saray çevresi ve üst kademedeki yer alan kişilerin ve yakınlarının mezar taşlarının çok daha gösterişli, büyük ölçekli ve daha kaliteli işçiliğe sahip oldukları görülmektedir. Bu durum 14-15. yüzyıl mezar taşlarında form olarak, sonraki dönemlerde ise kitabe içeriği olarak daha çok hissedilmektedir. Tarikat şeyhlerinin mezar taşları bile taşıdıkları büyük ölçekli tarikat tacı serpüşleri ile mezarlık alanlarında ya da hazirelerde hemen kendini belli etmektedirler. Belki dini açıdan baktığımızda mezar sahibi her kim olursa olsun bu ayırımın olmaması gereklidir. Ancak dini kimliğe sahip kişilerin mezar taşlarında bile form olarak gösteriş kendini hissettirmektedir.

Mezar taşı formlarının oluşumunda önemli bir etkinin başkent sanat çevreleri olduğunu söylemek gerekir. 14-15. yüzyıl Edirne mezar taşlarında Bursa'nın etkileri doğrudan doğruya hissedilmekle birlikte, Edirne örneklerinin çok daha çeşitli ve zengin olduğu görülmektedir. Edirne başkent olduktan sonra kendi mezar taşı formunu yakalaması Fetret Devri'nin etkisiyle biraz zaman almıştır. İstanbul'un fethinden sonra başkent olması Edirne'nin önemini kaybettirmemiş adeta ikinci bir başkent gibi saray çevresinin bağını kopartmadıkları bir yer durumunda olmuştur. Dolayısıyla Edirne sanat açısından canlılığını korumuş ve Edirnekâri mezar taşı formu, İstanbul başkent olduktan sonra ortaya çıkmıştır. İstanbul'un, sanatın başkenti olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu sebeple diğer sanat eserlerinde olduğu gibi mezar taşı açısından da Edirne İstanbul'un etkisine girerek, yeni denemelere sahne olmuştur.

²⁷ O. Belli, *Kırgızistan'da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller*, İstanbul, 2003, s., 35-41.

Mezar taşları insanla o kadar özdeşleşmiştir ki padişahların reformları bile mezarlık alanlarına yansımıştır. Sultan II. Mahmut'un kılık kıyafette yaptığı devrim ile fesin başlık olarak benimsenmesi, 19. yüzyıl şahide başlıklarının değişimini getirmiştir. Devlet ideolojisinin halka benimsetilmesi ve maddileşmesi mezar taşları üzerinden de okunabilmektedir. II. Mahmut'tan sonra gelen padişahların fes seçimleri de aynı şekilde değişime katkı sağlamıştır.

Osmanlı Dönemi mezar taşları, Türk sanatı içinde dikkati çekecek nitelikte, mimari ve el sanatlarıyla paralel değişime uğramışlardır. Kronolojik olarak incelediğimizde tipoloji, süsleme ve içerik açısından mezar taşlarında bir değişimin olduğu gözlenmektedir. 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan gelen etkiler mezar taşlarının formunu etkilemese de süsleme açısından bütüncül bir değişime sebep olmuştur.

Osmanlı mezar taşı tipleri, 18. yüzyılın sonuna doğru olgunluk dönemlerine ulaşarak, 19. yüzyılla birlikte en zengin dönemini yaşamıştır. Bu yüzyıllarda kişinin toplumdaki statüsünün mezar taşlarında olabildiğince yer edinmesi kitabelerin genişlemesine sebep olmuştur.²⁸

Kronolojik olarak baktığımızda Edirne'de mezar taşlarının form, kitabe özellikleri ve süsleme açısından belirgin bir değişim geçirdiğini görmekteyiz. Özellikle Edirnekâri olarak adlandırılan grubun, burada doğması Edirne mezar taşları içerisinde ayrıca önem arz etmektedir.

Başkent olduktan sonra hızla nüfusu artan ve önemli merkezlerden biri olan Edirne'de pek çok mezarlık günümüze bütünüyle ulaşmasa da kalan örnekler dönemi hakkında bilgi verecek düzeydedir. Edirne'de yer alan Osmanlı Dönemi mezar taşlarına küçük bir pencereden bakmaya çalıştığımız bu tipoloji denemesi ile bizden sonra bu konuda çalışma yapacak araştırmacılar için bir kapı aralamaya çalıştık. Şahideler açısından Başkente yakışacak zenginlikte eserler barındıran Edirne mezar taşları konusunda daha söylenecek çok sözün olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Arslan, A., *Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.
- Aysal, N, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: X/22, 2011/Bahar, s.3-32.

²⁸ E. Eldem, "Osmanlı Mezar Taşlarında Gelenek ve Modernlik, Değişen Ölüm", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 110, Şubat, 2011, s. 46.

- Bahar, H., "Avrasya'da Ölüm ve Türklerde Mezar Kültürü", Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı, Konya, 2013, s. 267-304.
- Barthold, W., "Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair", (Çev. Abdülkadir İnan), *Bellekten*, S:43, 1947, s. 515-539.
- Baş, E., *Edirne Beylerbeyi Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2009.
- Belli, O., *Kırgızistan'da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller*, İstanbul, 2003
- Çal, H., "Göynük (Bolu) Şehri Mezar Taşları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XXX, Ankara, 2007, s., 307-395.
- Dağhoğlu, H.T., "Edirne Mezarları", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul, 1936, s. 163-192.
- Dağhoğlu, T., "Edirne Mezarları"., Edirne: Serhattaki Payitaht, İstanbul, 1998, s. 49-69.
- Demiriz, Y., *Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler*, İstanbul, 2005.
- Doğan, B., *Edirne Gazi Mihal Camisi Haziresi'ndeki Mezar Taşları*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2009.
- Eldem, E., "Osmanlı Mezar Taşlarında Gelenek ve Modernlik, Değişen Ölüm", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 110, Şubat, 2011, s. 42-51.
- Hicabi, G., "Tasavvuf Kültürünün Mezar ve Mezar Taşlarına Etkisinde Bursa Örneği", *Uluslar arası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*, Bursa, 2005, s. 431-435.
- İnalçık, H., "Edirne'nin Fethi 1361", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1965, s. 137-159.
- İpşirli, M., "Çelebi", *DİA*, Cilt: 8, İstanbul, 1993, s. 259.
- İşli, N., Kökrek, M., *Yeniçeriler, Remizleri ve Mezar Taşları*, İstanbul, 2017.
- İşli, N.H., "Edirne Mezarları ve Taşları", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, İstanbul, 1998, s. 445-447.
- Kafesoğlu, İ., *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1984.
- Kapusuzoğlu, G., "Çin Kaynaklarına Göre Türk Kültür Çevresinde Evlenme ve Cenaze Gelenekleri", *TAD*, C: 34, S: 58, 2015, s. 507-522.
- Karamürsel Güven, A., *XV. Yüzyıl Osmanlı Mezar Taşları (İznik-Bursa-İstanbul)*, (İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995.
- Kökrek, M., "Edirmekârî Şâhideler", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Ekim 2015, s.18-21.
- Kökrek, M., "Edirne Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi'nde Bulunan Kâdirî Şeyhlerine Ait Şâhideler", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Ağustos 2016, s. 44-46.

- Kökrek, M., "Edirne'de Taş ile Yazıyı Buluşturan Medeniyet: Osmanlı Mezar Taşları", *İsmek El Sanatları Dergisi*, Sayı:14, 2012, s. 72-77.
- Kökrek, M., "Tarihi Edirne Mezar Taşları", *Yeni Ufuklar Dergisi*, Sayı:17, 2013, s. 34-37
- Kökrek, M., "Edirne'deki Yeniçeri Şahideleri", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Ocak 2015, s. 30-34.
- Kökrek, M., "Edirne'deki Yeniçeri Damgalı Şahideler", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Nisan 2015, s. 25-30.
- Ögel, B., *Türk Mitolojisi I*, Ankara, 1993.
- Özer, C., "Edirne'de Üsküflü Mezar Taşı Örnekleri", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, Cilt: 3, Ankara, 1995, s. 47-58.
- Özer, C., *Edirne'de Osmanlı Dönemi Natürmort Süslemeli Mezar Taşları*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim İş Eğitimi Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1993.
- Özer, M., "Edirne Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları I", *23.Araştırma Sonuçları Toplantısı Bildirileri*, Cilt: 1, Ankara, 2006, s. 355-366.
- Özer, M., "Edirne'deki Osmanlı Dönemi Mezarlıkları-Hazireler, Mezar Taşları ve Türbeler", *Konya Kitabı X* (Rüçhan Arık - M. Oluş Arık'a Armağan), Konya, 2007, s.: 507-524.
- Özer, M., "Edirne'de Mihail Oğulları'nın İmar Faaliyetleri ve Bu Aileye Ait Mezar Taşlarının. Değerlendirilmesi", *I. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Edirne, 2003, s. 311-350.
- Özer, M., "Sitti Şah Sultan'ın Edirne'deki Eserleri ve Mezarına Ait Taşlar", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2014-1, Sayı: 8, 2014, s. 175-214.
- Roux, J. P., *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*, İstanbul, 1999.
- Sümbüllü, Y.Z., "Eski Türklerde Defin Şekilleri Üzerine Bir İnceleme", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: IV, S: 2, Erzurum, 2004, s. 61-72.
- Şener, M. , "Kabir", *DİA*, Cilt:24, İstanbul, 2001, s. 35-37.
- Yörük, S., "Çelebi Unvanı Hakkında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 18, Yaz 2011, s 290-297.

RESİMLER

Resim 1: Sitti Şah'a ait şahide, ön yüz (AEM'den)

Resim 2: Sitti Şah'a ait şahide, arka yüz (AEM'den)

Resim 3: Mihrabiyeli Dikdörtgen formlu Tip (TIEM'den)

Resim 4: Mihrabiyeli Dikdörtgen formlu Tip (AEM'den)

SADELİKTEN GÖSTERİŞE EDİRNE OSMANLI DÖNEMİ MEZAR TAŞLARI

Resim 5: Mıhrabiyeli Dikdörtgen formlu Tip (AEM'den)

Resim 6: Düz yüzeyle dikdörtgen formlu tip (AEM'den)

Resim 7: Düz yüzeyle dikdörtgen formlu tip (AEM'den)

Resim 8: Düz yüzeyle dikdörtgen formlu tip (AEM'den)

Resim 9: Kare kesitli tip (TİEM'den)

Resim 10: Kare kesitli tip (AEM'den)

Resim 11: Kare kesitli tip (AEM'den)

Resim 12: Düz yüzeyle, silindirik tip (TİEM'den)

SADELİKTEN GÖSTERİŞE EDİRNE OSMANLI DÖNEMİ MEZAR TAŞLARI

Resim 13: Düz yüzeyli, silindirik tip (TİEM'den)

Resim 14: Düz yüzeyli, silindirik tip (AEM'den)

Resim 15: Mihrabiyeli, silindirik tip (TİEM'den)

Resim 16: Mihrabiyeli, silindirik tip (TİEM'den)

Resim 17: Mihrabiyeli, silindirik tip (TİEM'den)

Resim 18: Silindirik tip (AEM'den) H. 987/M. 1579

Resim 19: Silindirik tip asker şahidesi (AEM'den) H. 1025/M. 1616

Resim 20: Silindirik tip asker şahidesi (AEM'den) H. 1035/M. 1626

SADELİKTEN GÖSTERİŞE EDİRNE OSMANLI DÖNEMİ MEZAR TAŞLARI

Resim 21: Edirnekâri çokgen tip (AEM'den)
H. 992/M. 1584

Resim 22: Edirnekâri çokgen tip (AEM'den)
H. 1060/M. 1650

Resim 23: Edirnekâri çokgen tip (AEM'den)
H. 1090/M. 1679

Resim 24: Edirnekâri dikdörtgen tip
(AEM'den) H. 951/M. 1544

Resim 25: Edirnekâri dikdörtgen tip (AEM'den) H. 993/M. 1585

Resim 26: Edirnekâri dikdörtgen tip (AEM'den) H. 1070/M. 1660

Resim 27: Silindirik formlu, üst kısmı bombeli Edirnekâri (AEM'den) H. 1106/M. 1695

Resim 28: Silindirik formlu, üst kısmı bombeli Edirnekâri (TİEM'den)

SADELİKTEN GÖSTERİŞE EDİRNE OSMANLI DÖNEMİ MEZAR TAŞLARI

Resim 29: Silindirik formlu, üst kısmı bombeli Edirnekâri (AEM'den) H. 1171 / M. 1758

Resim 30: Zeyni Mezar Taşı, (AEM'den)

Resim 31: Zeyni Mezar Taşı, (AEM'den)

Resim 32: Zeyni Mezar Taşı, (AEM'den)

Resim 33: Aşağı doğru daralan dikdörtgen formlu tip (AEM'den) H. 1161 / M. 1754

Resim 34: Aşağı doğru daralan dikdörtgen formlu tip (AEM'den) H. 1207 / M. 1793

Resim 35: Aşağı doğru daralan dikdörtgen formlu tip (AEM'den) H. 1235 / M. 1820

Resim 36: Aşağı doğru daralan dikdörtgen formlu tip (AEM'den) H. 1291/ M. 1874

SADELİKTEN GÖSTERİŞE EDİRNE OSMANLI DÖNEMİ MEZAR TAŞLARI

Resim 37: Aşağı doğru daralan dikdörtgen formlu tip
(AEM'den) H. 1307 / M. 1890